

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2025

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

Ett par vikingatida skrinlåshaspar med djurhuvudformade ändbeslag från Munkholmen, Sigtuna – depåfynd eller vrakgoods?

Sten Tesch

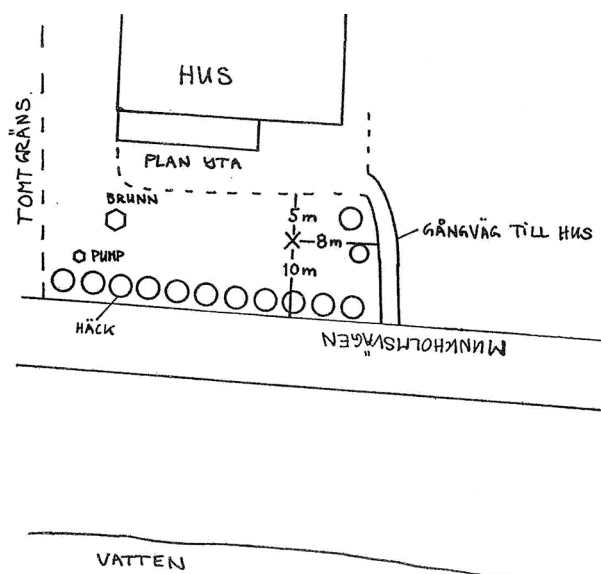
För mer än fyrtio år sedan gjordes ett oväntat fynd på Munkholmen utanför Sigtuna. Det rör sig om ett par skrinlåshaspar av järn med djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering, helt unika även i ett skandinaviskt vikingatida sammanhang. Sedan hasparna påträffades 1981 har de legat dolda i Historiska museets magasin i Stockholm. Fyndet är inte bara märkligt i sig utan också fyndplatsen. Frågan är när och varför hasparna hamnade på Munkholmen.

Fyndplatsen

Munkholmen är idag en halvö som ligger vid Sigtunafjärden och mitt emot Sigtuna, sjövägen ca 800 meter från den medeltida stadskärnan. Halvön är ca 750 x 400 meter stor och dess högsta punkt ligger 35 meter över havet, vilket innebär att holmen på vikingatiden måste ha varit ett betydande landmärke för sjöfarande (*fig. 1*). Då, för mer än tusen år sedan, skiljdes holmen från fastlandet i norr av ett mer än hundra meter brett sund.

Figur 1. Sigtunalandet och Munkholmen med Sigtunafjärden i förgrunden. Halvön Munkholmen ligger mitt i bilden. Den djupa viken närmast t.h. är Flottviken. Sigtuna är inringat, Forn-Sigtuna är markerat med F. Fyndplatsen är markerad med X. (Flygfoto från söder av Leif Gren, Riksantikvarieämbetet).

Figur 2. Skiss över fyndplatsen upprättad av Roger Blidmo. Fyndplatsen är markerad med ett kryss.

Namnet Munkholmen är känt sedan 1500-talet (Björklund 2014:166f) och kan härledas till att holmen under medeltiden ägdes av dominikankonventet i Sigtuna. Då kallades ön för Hanholmen, vilket bland annat framgår av fyra brev som ärkebiskop Israel Erlandsson år 1281 lät utfärda på holmen (SDHK nr 1190–1193).¹ Under vikingatiden var holmen troligtvis obebyggd.

Skrinlåshasparna påträffades i samband med att fastighetsägaren Gustav Elfving grävde upp rötterna efter en större gran på tomten nr 705 med adress Munkholmsvägen 45. Fastigheten är belägen i en relativt brant sluttning mitt på holmens västra sida. Fyndet gjordes tio meter upp från vägen och på omkring 5–6 meters nivå över havet – det vill säga i det vikingatida strandbrynet. Idag är avståndet till strandlinjen på grund av landhöjningen ungefär 35 meter (fig. 2). Fastighetsägaren är sedan länge avliden, men nästgrannen Sven Seeman, som var med när stubben grävdes upp, har berättat (2023-07-27) att man först påträffade en rostig hästsko – i storleksordningen som en ”ponnyhästsko”. Tyvärr är hästskon förkommen varför det är omöjligt att avgöra om den har något med själva fyndet av skrinlåshasparna att göra. Fyndet av hästskon medförde emellertid att man i det fortsatta arbetet höll ögonen öppna för att se om det skulle dyka upp något annat av värde – och det gjorde det! Så långt som Sven Seeman kan erinra sig låg skrinlåshasparna ganska nära varandra, men inte tillsammans. Efter att ha spolat av en av hasparna kontaktade Seeman arkeologen Roger Blidmo, som han var nära bekant med. Ett par veckor senare gjorde Blidmo en efterundersökning av fyndplatsen.² En provtagning med jordsond kunde endast påvisa ett tunt jordlager utan några som helst spår av kulturlager. Under myllan vidtog morängrus. I gropen efter stubben hade Elfving planterat en buske. Denna och fyllningen i gropen avlägsnades så att samtliga intakta ytor framträdde. Även detta med ett negativt resultat. Enligt en marginalanteckning i akten var en metall-detektorundersökning planerad, men denna genomfördes aldrig. Sven Seeman uppger dock att det angränsande området undersöktes med metall-detektor utan att fler fynd gjordes. Blidmo såg till att fyndet lämnades in till Statens historiska museum

Figur 3. Munkholmen, skrinlåshasparna A (under) och B (över).
(Foto: Gabriel Hildebrand 1997, Historiska museet/SHM, CC BY 4.0).

[SHM] för inlösen. På museet blev hasparna registrerade och konserverade.³ Upphittaren, Gustav Elfving, erhöll 2000 kronor i hittelön. Jag hörde själv talas om fyndet först i samband med en middagsbjudning på Munkholmen 2014. Det berättades då att ”fyndet” skulle vara ”från Harald Blåtands tid”, vilket gjorde mig nyfiken på att undersöka utsagans verklighetsbakgrund.

Skrinlåshasparna

Skrinlåshasparna är ca 16 cm långa och 2,6–3,0 cm breda. Trots att båda hasparna är skadade, men på olika sätt, framgår det tydligt att de utgör ett par (fig. 3). Hasparna har i den ena änden ett djurhuvudformat ändbeslag av kopparlegering, i den andra en anordning med en krampa för att fästa haspen i skrinlocket och däremellan ett band eller ”skaft” av järn bestående av fyra parallella sammansmida(?) järntenar. För att stöpa fast ändbeslagen av kopparlegering med skaften av järn har man använt sig av *överfångsgjutning* (Åberg, Söderberg & Gustafsson 2007; O’Meadhra & Söderberg 2017:29 och där anf. litt.). Tenarna ser ut att vara *torderade* d.v.s. spiralvridna, men effekten har i detta fall åstadkommits genom att de *tauscherats* med tunna trådar av kopparlegering som virats och överfångsgjutits runt varje ten. Tenarna har lagts intill varandra så att tauscheringen parvis bildar ett fiskbensmönster. Ändbeslagen har fungerat som en hylsa som håller samman de fyra järntenarna. Hylsans plana undersida är inte helt sluten, utan utrymme har lämnats för att låsögla som är av järn ska kunna smidas fast i skaftets järntenar inuti hylsan. Ändbeslagen avslutas mot skaftet av en ”krage” bestående av ornerade och utdraget triangelformade spetsar som täcker delar av skaftet. Kragen fortsätter även på hylsans undersida. I den andra änden sammanhålls tenarna av ett omböjt fästbleck, även det av kopparlegering, på ovansidan med tre spetsar liknande de på ändbeslagets krage samt tre dekorativa välvda nithuvuden. Båda dessa detaljer saknas på det ena ändbeslaget (A). De fyra tenarna är på varje hasp mot slutet upprullade och bildar på så sätt en hållare för den

Figur 4a. Munkholmen. Skrinlåshasparna A (över) och B (under).
Foto: Sven Kalmring 2024, Historiska museet/SHM, CC BY 4.0).

Figur 4b. Munkholmen. Skrinlåshasparnas ändbeslag A (till vänster) och B (till höger).
Här framgår tydligt hur mycket grundare och diffusare dekoren är på den senare. De relativt jämna kanterna på det rektangulära hålet på djurhuvudets nos skulle kunna tyda på att ändbeslaget varit lappat och att den lappade biten fallit bort. (Foto: Sten Tesch 2024).
(Historiska museet/SHM, CC BY 4.0).

Figur 4c. Munkholmen.
Ändbeslagets undersida
(A-haspen) med spår av
läsöglan av järn.
(Foto: Sten Tesch).

krampa av järn som varit fastsatt i skrinlocket. Det förhållandet att hasparna på mitten är böjda i trubbig vinkel (omkring 120 grader) visar att skrinet, som de en gång varit en del av, haft ett välvt lock (*fig. 4a–c*). Hasparnas längd indikerar att skrinet kan ha varit förhållandevis stort. Eftersom det inte påträffades några spår av själva skrinet (trärester, beslag, gångjärn, lås, handtag etc) bör hasparna skiljts från skrinet redan innan de hamnade i jorden.

Vad beträffar hasparnas datering finns inte så mycket mer att ta fasta på än ändbeslagens relieforamentik. Till djurhuvudets mest framträdande drag hör de stora mandelformade ögonen och de kraftiga ögonbrynsbågarna. Den breda nosen, med en nosrygg på mitten, är något uppsvängd och gapet öppet. Några markerade tänder kan emellertid inte urskiljas. Den pärlade listen som går fram till beslagets andra ände utgör hals- och ryggkotorna. Möjligtvis är de treflikiga vimplarna på vardera sidan om djurets framtassar och ansvällningen i anslutning till dessa djurets bog. Resten av dekoren hör knappast ihop med djuret. Det gäller till exempel de frontal- eller ovanifrånsedda ansiktena nära beslagets ända (*fig. 4*). Dessa dekorfragment tillhör övergångstidens figurflora (övergången mellan vendel- och vikingatid), som bland annat finns representerad på tidens ovala spännbucklor (se Almgren 1955 Pl. 42a och 43a; Jansson 1985:15ff), vilket daterar hasparna till slutet av 700-talet. Till dessa stildrag hör också den rad av små bågar som bildar en dekorativ bård längs beslagets bakre kant. Även beslagets ”kurvatur” med sina mjukt svängda linjer är karaktäristisk för övergångstidens stil (Almgren 1955). Holger Arbman har i sin avhandling ”Schweden und das Karolingische Reich” (1937:116ff.) benämnt den som ”den naturalistiska stilen”.

Även om hasparna tydligt utgör ett par är de inte identiska. Exempelvis är utsirningarna på B-haspens ändbeslag, i synnerhet dess högra sida, avsevärt grundare och otydliga jämfört med A-haspens. En möjlig tolkning är att det i B-haspens fall rör sig om en misslyckad gjutning. Denna har inte bara fått som resultat att dekoren blivit grund och diffus utan det har dessutom uppstått en skada, ett närmast rektangulärt hål, på nosens ovansida. Gjutningstekniskt kan det förhålla sig så att, A-haspen utgör det hantverksmässigt tillverkade originalet – kanske format i vax, medan B-haspen med sin utslätade ornamentik är en kopia av A-haspen. Eftersom gjutformen av lera inte kunde användas mer än en gång har man tillverkat en ny gjutform för B-haspen. Antagligen har gjutförlagan – A-haspen – tryckts direkt ner i leran, vilket kan vara en av förklaringarna till det dåliga resultatet. Det kan också vara så att B-haspen tillverkats som ersättning för en förlorad hasp och då av en annan smed. Det ”speciella” i det här fallet är att smeden inte bemödat sig om eller inte klarat av att göra ett fullgott arbete utan nöjt sig med att lappa och laga resultatet. Kanske har detta inte varit något problem för beställaren. Det primära har varit motivet i sig och dess eventuella symboliska laddning. Att se på föremålen som konst är ett relativt modernt betraktelsesätt. På originalet – A-haspen – saknas både ändbeslagets spetskrage och det omböjda fästblecket. I det fallet rör det sig om skador som kan ha uppkommit i samband med att hasparna avlägsnades från skrinet. Redan det faktum att hasparna skiljts från skrinet, att de skadats på olika sätt, tyder på att hasparna kan ha varit rätt så ålderstigna när de av en eller annan anledning hamnade på Munkholmens strand.

Andra skrinlåshaspar

När det gäller haspar av samma slag som Munkholmen-hasparna, det vill säga haspar med djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering, är de som jag känner till förhållandevis få.⁴ Sammanlagt rör det sig om ett fyrtiotal haspar från ett tjugotal platser i Skandinavien, norra Tyskland, Polen och Ryssland (samtliga fynd redovisas i Tabell I). Dessa haspar förekommer framför allt på skrin, 1–3 haspar per skrin, i kvinnliga högstatusgravar;⁵ i båtgravar, kammargravar och vagnskorgsgravar eller i vissa fall en kombination av dessa gravformer. Andra haspar har påträffats i kulturlager på handelsplatser och i aristokratiska miljöer och som depå/verkstadsfynd. Här ska inflikas att det även förekommer skrinlåshaspar utan djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering, vilka dessutom är betydligt mera vanligt förekommande.⁶ När det gäller de sociala miljöer som de ”enklare” järnhasparna förekommer i skiljer sig dessa inte nämnvärt från de mer utstuderade hasparna.⁷ Denna artikel är dock fokuserad på den lilla gruppen haspar som är direkt jämförbara med Munkholmenhasparna.

Inledningsvis ska här redogöras för ett mycket speciellt ändbeslag av silver från Gotland.⁸ Det förhållandet att ändbeslaget i likhet med Munkholmenhasparnas ändbeslag även ”visar framtassarna”, dvs delar av framkroppen, tyder möjligen på att det tillhör ett av de äldre fynden. Ändbeslagen på resten av de haspar som redovisas nedan utgörs nämligen endast av ett djurhuvud. Som Lena Thunmark-Nylén beskriver det gotländska ändbeslaget (2006:355, 1998: Taf. 276:5) är det utformat som ett ihoprullat djur med mandelformade ögon, blottade tänder, nackflikar och krökta framtassar, allt i en extremt hög relief. De långa och kraftiga rovtänderna tyder på att det är frågan om ett rovdjur eller möjligtvis en galt. På undersidan finns spår av en uppbruten låsögla och i bakänden spår av ett kraftigt skaft av järn (*fig. 5*). Det är därför ingen tvekan om att det rör sig om en skrinlåshasp, men dess konstnärliga uttryck gör att den står helt för sig själv.

De haspar som det geografiskt ligger närmast till hands att jämföra med har emellertid påträffats på det närbelägna Birka, sjövägen ca fyra mil söder om Munkholmen. Den kanske bästa parallellen är en hasp som ”kom i dagen” genom publiceringen (2018) av Erik Sörlings katalog över fynden från Hjalmar Stolpes grävningar i Svarta Jorden (1871–73) (Sörling 2018:326f/nr 182).⁹ Endast en mindre del av skaftet är bevarat, den del som sitter i ändbeslaget och en korroderad stump utanför detta (*fig. 6a–b*). Det förhållandet att skaftet är lika brett som på Munkholmenhasparna tyder på att det även i det här fallet rör sig om fyra tenar. De mandelformade ögonen och kraftiga ögonbrynsbågarna påminner om Munkholmenhasparnas, men

*Figur 5. Skrinlåshasp av silver, Gotland.
(Foto: Sten Tesch).*

Tabell 1

No.	Land ¹ och plats	Kontext	Fyndår	Haspar	Tenar ³	Datering ²
1	Sv. Munkholmen	Depåfynd?/Vrakgods?	1981	2	4	Sent 700-tal
2	Sv. Gotland, silver	Lösfynd	1800-talet	1	?	800-talet?
3	Sv. Birka	I kulturlager/Sv. Jorden	1871–73	1	4?	800-t 1:a hälft
4	Sv. Birka Bj 639	Kammargrav	1878	2	2	Slutet 800-t/900-t
5	Sv. Birka Bj 791	Kammargrav	1879	3	3	900-talets 1:a hälft
6	Sv. Birka Bj 845	Kammargrav	1875–88	3	3	900-talets mitt
7	Sv. Birka Bj 850	Kammargrav	1875–88	1	4(2)	800-t 1:a hälft
8	Sv. Birka Bj 854	Kammargrav	1875–88	2	3	800-t 1:a hälft
9	Sv. Adelsö, Hovgården	I kulturlager	1991–1994	1	2+1?	900-t 2:a hälft
10	Ty. Starigard/Oldenburg	I kulturlager	1973–86	1	2(1)	800-t 1:a hälft?
11	Ty. Hedeby, K 5	Kammargrav/vagnskorg	1963–65	3	2(1)+1	Omr. 900
12	Ty. Böklund	Kammargrav	1908	2	?	900-talet
13	Dk. Ribe, Posthustorvet	I kulturlager	2017–2018	1	2?	Fas 13 860–880
14	Ry. Gnezdovo	I kulturlager	1953	1	4	900-talet?
15	No. Hopperstad	Båtgrav bränd	1887	2	2	800-t 1:a hälft
16	No. Hilde	Båtgrav i hög, bränd	1901	1	2?	900-talet
17	No. Gausel	Långsmal stenkista i hög	1883	2	?	800-talets 2:a hälft
18	No. Elgesem	Stensättning	1902?	1	?	900-talet
19	Dk. Tjele	Depå-/verkstadsfynd	1850	2	2(1)+1	Ca 950–970
20	Dk. Søllested	Kammargrav/vagnskorg	1861	1	2(1)+1	Ca 950–970
21	Dk. Højhave	Kammargrav	2021	3?	?	900-talet
22	Dk. Lejre	Skelettgrav	1950-talet	1	2(1)	900-t 1:a hälft
23	Dk. Kjøllevej	Skelettgrav	1984	1	?	900-talet
24	Dk. Lejre/Mysselhøjgård	I kulturlager	1986–2009	2	?	900-talet
25	Dk. Fannerup	Detektorfynd	2014	1	?	900-talets mitt
26	Sv. Uppåkra, silver	Detektorfynd	1991	1	?	900-talets mitt
27	Pol. Cammin	Kyrkoskatt	–	2	?	Omr. 1000
S:a	21 platser			44		700-t slut – 1000

- 1) Fyndplatserna för hasparna no.11, 12 och 26 ligger i områden som kan betecknas som danska under vikingatiden. När det gäller no. 27 Camminskrinet är det utan tvekan danskt.
- 2) När det gäller de gravfunna hasparna är det gravens datering som angivits. Det gäller även depåfyndet. Dateringen av de övriga hasparna är gjord på stilhistoriska grunder.
- 3) Antal tenar i skftet. Parentes markerar omböjd torderad ten, +1 markerar mellanliggande ten med kvadratisk tvärsnitt.

*Figur 6a & b. Skrinlåshasp, Svarta jorden, Birka.
(Foto t.h: Christer Åhlin, Historiska museet/SHM,
CC BY 4.0) samt t.v. Sven Kalmring, Historiska
museet/SHM, CC BY 4.0).*

i det här fallet upptas partiet bakom ögonbrynsbågarna av gripdjursornamentik utan samband med djurhuvudet. Stilen daterar haspen till 800-talet.

Skrinlåshaspar med djurhuvudformade ändbeslag har även påträffats i fem av Birkas kammargravar – Bj 639, 791, 845, 850 och 854.¹⁰ (Arbman 1940–1943, Text: 215ff., 286ff., 319f., 323ff. 326ff. och Tafeln 259–272). Djurhuvudena på dessa haspar är mycket stiliserade (*fig. 7–10*). Eftersom ansiktsdragen endast är antydda är det svårt att artbestämma djuren (Thorberg 1973:31ff.). De torderade skaften har i likhet med Munkholmenhasparnas skaft tillverkats av en eller flera järntenar som trätts in i och överfångsgjutits med ändbeslaget (Arwidsson & Thorberg 1989:116). När det gäller hasparnas avslutning mot locket har skaften antingen haft upprullade ändar (Bj 845) eller har tenarna på mitten varit omböjda så att de bildat en ögla som medelst en krampa varit fästa i locket (Bj 850 och Bj 854). Två av skrinlocken

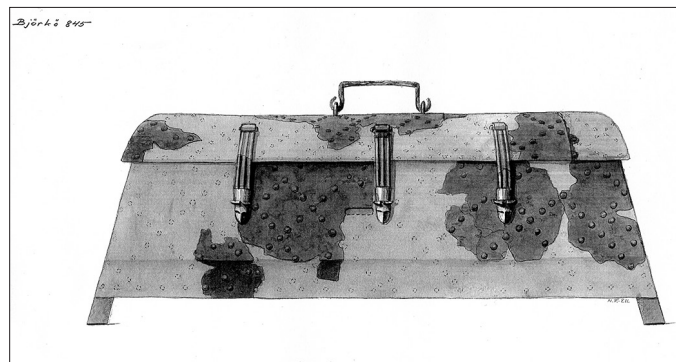

*Fig. 7. Rekonstruerat skrin med en av ursprungligen två haspar, Birka kammargrav Bj 639.
(Foto: Ola Myrin, Historiska museet/SHM, CC BY 4.0).*

Figur 8 t.v. Djurhuvuden från tre skrinlåshaspar, Birka kammargrav Bj 791. (Foto: Sven Kalmring, Historiska museet/SHM, CC BY 4.0).

Figur 9a t.h. Skrinlåshaspar, Birka kammargrav Bj. 845. (Foto: Sten Tesch).

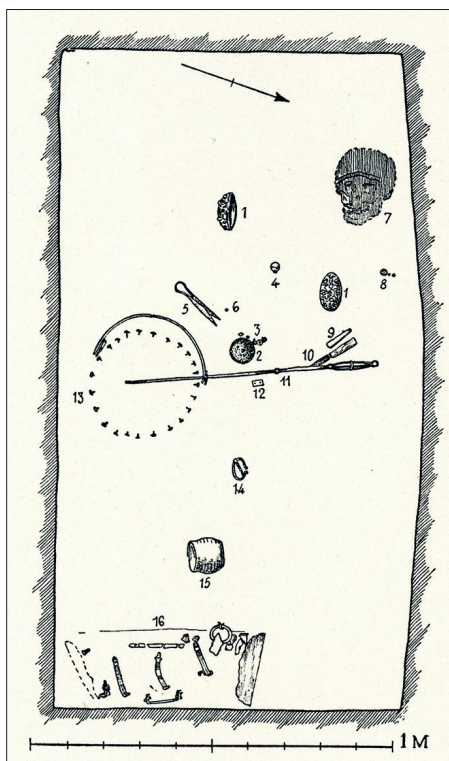

Figur 9b. Rekonstruerat skrin, Birka kammargrav Bj. 845.

(Upphov: Harald Faith-Ell, Historiska museet/SHM, CC. BY 4.0).

har varit platta (Bj 639 och Bj 854) medan de andra varit välvda. Skrinlåshasparna i Birkas gravar saknar på grund av djurhuvudernas stilisering tydliga tidsmarkörer. Det karolingiska inslaget i ett par av gravarna (Bj 850 och 854) tyder dock på att de ska dateras till äldre birkatid d.v.s. fram till senare delen av 800-talet (Arwidsson 1984; Kalmring 2020:31ff., 2024). I Bj 639 och 791 är det spännbucklorna typ P 51 (E resp. C3), som daterar dessa till yngre birkatid. Till en framskriden del av yngre birkatid hör tveklöst Bj 845 som myntdaterats till 900-talets mitt.

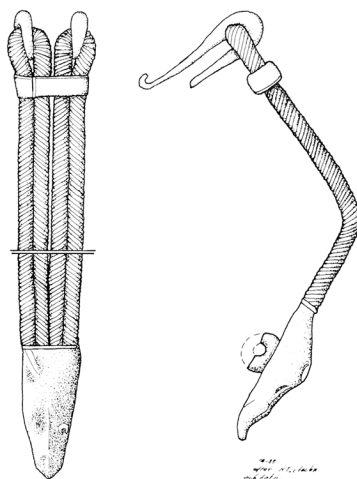
Även i Birkas omedelbara närhet – på Adelsö – har en skrinlåshasp påträffats.¹¹ Fyndet gjordes inom ramen för forskningsprojektet Hovgården (1991–1994). I ett av sökschakten framkom spåren av en mindre mycket speciell byggnad vars mått uppskattades till 14x6 meter. Fyndet av skrinlåshaspen gjordes i en kulturlagerfylld ränna i anslutning till denna byggnad. Denna låg i sin tur strax öster om den förmodade vikingatida kungsgården/hallen (under lämningarna av Alsnö Hus, 1200-talets sommarpalats i tegel). I utgrävningsrapporten betecknas den mindre byggnaden som en representationsbyggnad (Brunstedt 1996:24 ff.). Kanske har den, i analogi med liknande skandinaviska storgårdsmiljöer, även använts i sakrala sammanhang. Skrin-

Figur 9c t.v. Planritning, Birka kammargrav Bj. 845 (Efter Arbman 1940)

Figur 9d t.h. Rekonstruktion, Birka kammargrav Bj 845
(Teckning: Þórhallur Þráinsson. Efter Price 2019).

låshaspen är ca 9 centimeter lång och böjd i trubbig vinkel. Skaftet utgörs av två sammansmida torderade järntenar. I den ena änden har haspen en kulformad avslutning och ytterst en ögla med rester av den krampa(?) som varit fäst i locket. Själva djurhuvudet av kopparlegering har stora mandelformade ögon, markerade ögonbrynsbågar, upprättstående rundade öron och ett tydligt gap samt en nosflik. På djurhuvudets undersida är låsöglan bevarad (fig. 12a). Även om djurhuvudet inte är lika stiliserat som de gravfunna Birkahasparnas saknar det varje form av utsirad eller pålagd dekor. Närmast påminner det om djurhuvudena på de tre hasparna på skrinet i kammargraven Bj 845. De snett upprättstående öronen, liknande djurhuvudena på Camminskrinets låshaspar, tyder dock på en senare datering, till slutet av 900-talet (se nedan).

Figur 10. Skrinlåshasp, Birka kammargrav 850 (Teckning: Thorberg, efter Arwidsson & Thorberg 1989).

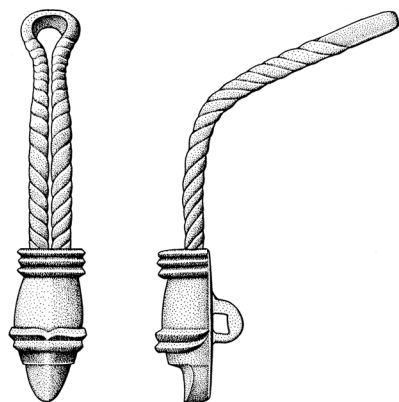
I den västslaviska borgen Starigard/Oldenburg, belägen ett tiotal mil OSO om Hedeby i norra Tyskland, har en skrinlåshasp av ungefär samma slag som i Birka-graven Bj 854 påträffats. Den låg i ett kulturlager i anslutning till den äldsta furstehallen (Gabriel 1988:129f.). I likhet med denna utgörs skaftet av en i den övre änden omböjd och torderad järnten. På mitten är skaftet böjt i trubbig vinkel, vilket visar att haspen tillhört ett skrin med välvt lock. Det stiliserade djurhuvudet av kopparlegering är inte identiskt med Birka-haspens, men grunddragen är desamma (*fig. 13*).

I Hedeby vid det vikingatida Danmarks södra gräns, har det i en rikt utrustad kvinnograv påträffats några skrinlåshaspar som mycket tydligt liknar hasparna i Birkagraven Bj 845. Kvinnan var för övrigt gravlagd i en vagnskorg (Kammergrab 5 Haithabu-Südgräberfeld-Ost) (Arents & Eisenschmidt 2010 Bd. 1:318 och 2:416ff.). Graven har daterats till omkring år 900 (Eisenschmidt 2011:100). I likhet med Bj 845 har det väl beslagna skrinet i Hedeby-graven varit försett med tre skrinlåshaspar, men i det här fallet av varierande längd, och haft ett välvt lock (*fig. 14a & b*). I övrigt är de djurhuvudformade ändbeslagen så lika Birkahasparna, inte

Figur 11. Skrinlåshaspar, Birka, kammargrav 854 (Foto: Sten Tesch).

Figur 12a & b. Skrinlåshasp Hovgården, Adelsö. (Foto: Thomas Eriksson, Historiska museet/SHM, CC BY 4.0).

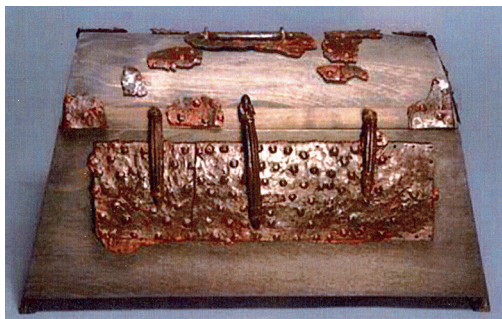

Figur 13. Skrinlåshasp, Starigard/Oldenborg (efter Gabriel 1988).

minst de upprättstående öronen, att de kan ha varit tillverkade i samma verkstad. En särskiljande detalj är emellertid att man mellan de torderade järntenarna har "klämt in" en tredje obehandlad ten med kvadratisk tvärsnitt – ett drag som går igen på de flesta av de yngre danska skrinlåshasparna.¹²

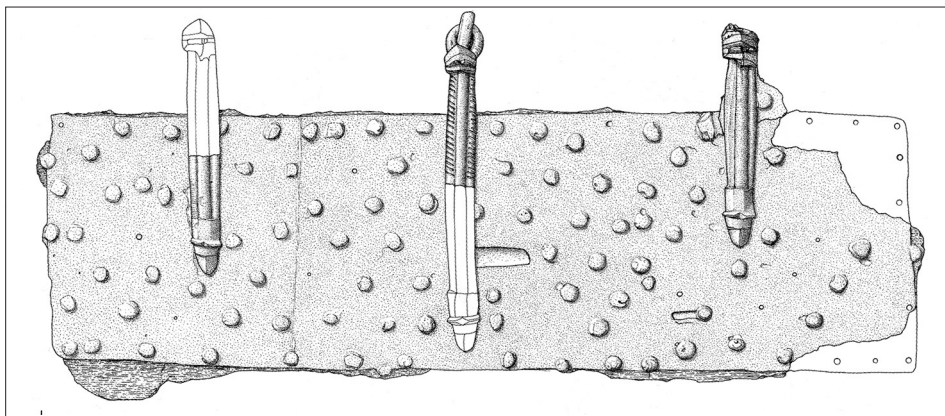
I Böklund 12 kilometer norr om Hedeby undersöktes år 1908 en kammargrav som även den innehöll ett väl beslaget skrin. Av den knapphändiga beskrivningen framgår att skrinet varit försett med två haspar med djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering (Aner 1952:111 not 252, Eisenschmidt 1994:55, 96).

I Ribe på sydvästra Jylland har det vid en nyligen gjord arkeologisk undersökning (Posthustorvet) påträffats en skrinlåshasp med ett djurhuvudformat ändbeslag av kopparlegering med bevarad låsögla på undersidan (Deckers & Sindbaek

Figur. 14a. t.v. Skrin med tre skrinlåshaspar, Hedeby kammargrav 5. (efter Arents & Eisenschmidt 2010).

Figur. 14b nedan. Hedeby kammargrav 5, låsplåt med tre skrinlåshaspar (efter Arents & Eisenschmidt 2010).

Figur 15. Skrinlåshasp, Ribe, Posthustorvet.
(efter Deckers & Sindbaek 2023).

2023:160f.). Av det torderade skaftet är endast delen närmast ändbeslaget bevarat. Djurhuvudet avslutas mot skaftet av en konvext utformad krage med en pärlad(?) ring närmast huvudet. Föremålet är tyvärr korroderat varför det är svårt att urskilja vissa detaljer. Det framgår dock att djurhuvudet har cirkelrunda ögon och en något utdragen nos (fig. 15). Den stiliserade utformningen påminner om den på flera av Birkahasparna. Ribehaspen påträffades i ett kulturlager som daterats till perioden 860–880. Med tanke på dess skick, och att haspen är lösryckt från skrinet, bör den vara äldre. För att illustrera hur skrinet kan ha sett ut har man vid publiceringen använt sig av det rekonstruerade skrinet i Birkagraven Bj 845 som underlag och försett det med tre haspar av Ribetyp (Sindbæk 2023:424 fig. 22.3).

En skrinlåshasp, vars skaft i likhet Munkholmenhasparna utgörs av fyra torderade järntenar, påträffades 1953 i ett kulturlager i Gnezdovo utanför Smolensk i västra Ryssland. Under vikingatiden ingick Gnezdovo i samma handels- och hantverksnätverk som Birka och Hedeby. Det platta djurhuvudet med endast antydda anletsdrag tyder på att haspen är yngre än Munkholmen-hasparna. Den är också något klenare (10,0 cm lång och 1,5 cm bred). Om haspen varit trubbigt vinkelböjd eller rätvinklig framgår inte av det foto som publicerats i en utställningskatalog utgiven av Statens historiska museum i Moskva (fig. 16).

Från Norge är fyra fynd av skrinlåshaspar med djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering kända. Tre av dessa har påträffats i kvinnogravar på Vestlandet, som under vikingatiden var ett resursrikt område med vida kontakter (Dommasnes 1982:70ff., 2018; Aannestad & Glørstad 2017). Två av fynden, Hopperstad (Petersen 1951:450f.; Sørheim 2011:32ff., 2014; Dommasnes 2018) och Hilde (Petersen 1951:458), har gjorts i båtbrandgravar.¹³ De djurhuvudformade ändbeslagen på hasparna i dessa gravar påminner om de gravfunna hasparna på Birka i så måtto att de också är stiliserade och ”nakna”. Djurhuvudena på de två Hopperstadhasparna är emellertid mycket uttrycksfulla med mandelformade ögon, spetsiga bakåt upprättstående öron

Figur 16. Skrinlåshasp, Gnezdovo, enligt utställningskatalogen i vilken föremålet är publicerat ska ansiktsreliefen vara i Borre-stil.
(Efter Utställningskatalog, State Historical Museum Moskva 1996).

*Figur 17a. Hopperstad.
Skrinet skiljer sig från övriga
skrin på så sätt att även flera
konstruktionsdetaljer är
tillverkade av kopparlegering
och inte minst genom
lockhandtaget vars fästen
utgörs av djurhuvuden i
kopparlegering av samma
slag som på hasparna, men
i det här fallet gapande om
järnkramporna på skrinlocket.
(Foto: Unimusportalen.no,
CC BY-SA 4.0).*

*Figur 17b. Hopperstad.
Detalj av djurhuvud på
skrinlås-hasparna (Foto:
Unimusportalen.no,
CC BY-SA 4.0).*

och "uppnästa" trynen (*fig. 17a & b*). Djurhuvudet på Hildehaspen är av en helt annan och mjukare karaktär – närmast liknande ett flodhästhuvud (*fig. 18*). Skrinlås-hasparna i Hopperstadfyndet är inte mer än drygt åtta centimeter långa och böjda i trubbig vinkel, vilket tyder på att det har varit frågan om ett förhållandevis litet skrin med välvt lock, men som varit ovanligt rikt utsmyckat (*fig. 17*). Hopperstadgraven har daterats till tidigt 800-tal (Sørheim 2011:42) medan spännbucklorna i Hildegraven, typ P 51(B1), daterar denna till 900-talet. Det tredje fyndet kommer från den s.k. Gauseldronningens grav, belägen strax utanför Stavanger i Rogaland, som räknas som en av de förnämsta kvinnogravarna från vikingatiden i Norge (Bakka 1993; Børshem 2001:165ff.; Sørheim 2011:17ff.; Stylegar 2021 [blog]). Gravöverbyggnaden utgjordes av en hög i vilken påträffades en av stenar uppförd långsmal "kammare" där en rikt utstyrd kvinna gravlagts. De trubbigt vinkelböjda skaften,

*Figur 18a ovan. Skrinlåshasp, Hilde.
(Foto: Unimusportalen.no,
CC BY-SA 4.0).*

*Figur 18b t.h. Skrinlåshasp. Hilde.
Detalj av djurhuvudet
(Foto: Unimusportalen.no,
CC BY-SA 4.0).*

som indikerar ett välvtt lock, är kraftigt korroderade varför det inte går att urskilja antalet järntenar och inte heller om dessa varit torderade. De stiliserade djurhuvudena av kopparlegering är ca 4 cm långa. På halsen finns tvärgående åsar. Hjässan(?) markeras av en båge och ögonen utgörs av ett par små fördjupade ringar. Nosfliken är upprullad, och i denna sitter en tunn ring av kopparlegering. På de foton som jag fått från Bergens Museum går det även att urskilja en sågtandsliknande rad utmed djurhuvudenas sidor, kanske tänder, vilket gör att de långsträckta huvudena närmast påminner om en krokodils (*fig. 19b*). När det gäller det fjärde norska gravfyndet, från Elgesem utanför Sandefjord i Vestfold, är fyndomständigheterna något oklara (sekundärgrav?) (Petersen 1951:458).¹⁴ Ändbeslaget av kopparlegering är avsmalnande mot nosen och har på undersidan en bevarad låsögla, även den av kopparlegering. Det långsträckta djurhuvudet saknar visserligen tydligt identifierbara ansiktsdrag, men i likhet med flera av de andra ändbeslagen verkar det vara ”uppnäst” (*fig. 20*).

Förutom de tidigare redovisade hasparna från Hedeby, Böklund och Ribe finns det flera något yngre danska fynd av skrinlåshaspar eller enbart ändbeslag daterade till 900-talets mitt och senare hälft. Flera av dessa förekommer i sammanhang som tyder på att de kan vara produkter från en verkstadsmiljö med anknytning till det kungliga hovet i Jelling på Jylland (se Hårdh 2012:195 och där anf. litt.; Müller-Wille 1986:165f.). Andra haspar har påträffats i anslutning till kungasätena i Lejre på Själland och i Uppåkra i Skåne (se nedan).

Till fynden med anknytning till Jelling räknas hasparna i Tjefefyndet på Jylland, som är ett verkstads-/depå-fynd (Boye 1858:119ff.; Müller-Wille 1986:169 Abb.13; Lund 2006:325) (*fig. 21*). Så även de gravfunna hasparna från Søllested på Fyn

Figur 19a ovan t.v. Gausel. Skrinlåshasparnas ändbeslag (Foto: Adnan Icacig© Universitetsmuseet i Bergen).

Figur 19b ovan t.h. Gausel. Skrinlåshasparnas ändbeslag (Foto: Adnan Icacig© Universitetsmuseet i Bergen).

Figur 19c t.h. Rekonstruktionsförslag av "Gauseldronningens" grav. (Illustration Ragnar L. Børseim. Efter Børseim 2001).

(Pedersen 1997:37ff.) (fig. 22) och möjligtvis Højhave i Sønder-Jylland (Eisenschmidt 2023). De eleganta drygt 14 centimeter långa Tjele-hasparna utgör ett par, men de är inte identiskt lika. Exempelvis är filigranornamentiken på djurhuvudets hals helt olika. Skaftet utgörs av en i den övre änden omböjd och torderad järnten. I likhet med Hedebyfyndet är Søllested en kammargrav (Danmarks största) i vilken en klinkbyggd vagnskorg använts som kista. Skrinlåshaspen har ett skaft gjort av tre torderade järntenar och ett ändbeslag vars stiliserade djurhuvud i Jellingsstil är försett med halvrunda, upprättstående öron. Den spetsiga nosens näsborrar syns som svaga fördjupningar under nosflikten (Pedersen 1997:61f.). När det gäller den nyligen påträffade Højhavegraven har skrinet tagits upp som preparat och ännu inte undersökts.¹⁵ Av röntgenbilder framgår att skrinet haft ett välvt lock och att skrinlåshasparnas ändbeslag är gjorda av "einem edleren Metall". Skrinet verkar närmast vara av samma slag som de tidigare beskrivna skrinen i Hedeby och i kammargraven Bj 845 på Birka (Eisenschmidt 2023:287).

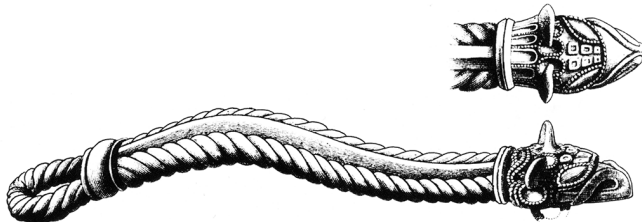
Lejrefyndet kommer från ett gravfält, från sent 800-tal till mitten av 900-talet, beläget i anslutning till den största av skeppssättningarna i Lejre (Andersen S. W.

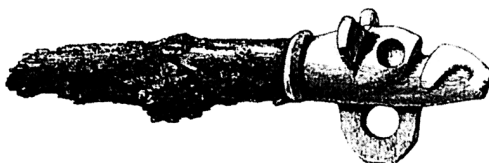
Figur 20. Elgesem. Skrinlåshasp med bevarad låsögla.
(Foto: Unimusportalen.no, CC BY-SA 4.0).

1995:100). I den här aktuella graven har en vuxen kvinna gravlagts med skrinet placerat ovanpå hennes fötter. Det stiliserade djurhuvudet har en rutmönstrad hals, mandelformade ögon, upprättstående rundade öron och en upprullad nosflik med ett hål för en ögla. På haspen finns spår av silverbeläggning (Andersen, H. 1961:27f.). Skaftet ser ut att vara gjort som en omböjd ten vars ändar stuckits in i ändbeslaget och som i det här fallet även bildar låsögla (fig. 23). Det förhållandevis lilla skrinet har sannolikt haft ett lock format som ett brutet tak (Andersen, H & Andersen, S W 1976) och med spår av en dekor i emalj (Christensen 2015:240 f.) I kulturlager i anslutning till de stora hallbyggnaderna vid Mysselhøjgard i Lejre har man också påträffat ett par djurhuvuden som möjligtvis kan ha varit ändbeslag till skrinlåshaspar (Baastrup 2015:488).¹⁶

Ytterligare ett skrin med en skrinlåshasp försedd med djurhuvudformat ändbeslag ”af massivt metal” kommer från en kvinnograv (grav AYP) på ett större vikingatida gravfält – Kjølvejen vid Over Hornbæk utanför Randers på Jylland. Fyndet är endast summariskt publicerat i anslutning till utgrävningen och det utan foto eller närmare beskrivning (Nielsen, Kristensen & Stidsing 1985:11f.).

Figur 21. Skrinlåshaspar, Tjele (Efter Boye 1858 i Müller-Wille 1986).

Figur 22. Skrinlåshasp, Søllested (Efter Antiquarisk Tidsskrift 1861–1863 i Pedersen 1997).

Figur 23a t.v.. Lejre. Skrinlåsasp, djurhuvudet
(Efter Harald Andersen i Nationalmuseets
Arbejdsmark).

Figur 23b Lejre. Rekonstruerat skrin
(37,0 x 18,4 x 13,0 cm).
(Efter Harald Andersen &
Steen Wulff Andersen i Skalk 1976:6).

Till dessa något yngre fynd hör även några djurhuvuden av kopparlegering som påträffats som detektorfynd – Uppåkra i Skåne (Hårdh 2003) (fig. 24) och i Fannerup på Jylland (fig. 25). De mer eller mindre väl bevarade spåren av låsöglan på undersidan av dessa djurhuvuden bekräftar att de utgjort ändbeslag till skrinlåsasp.¹⁷ Det eleganta Uppåkrahuvudet är tillverkat av silver som förgyllts. Ögonen är ovala och välvda medan öronen är rundade och upprättstående (Hårdh 2003).

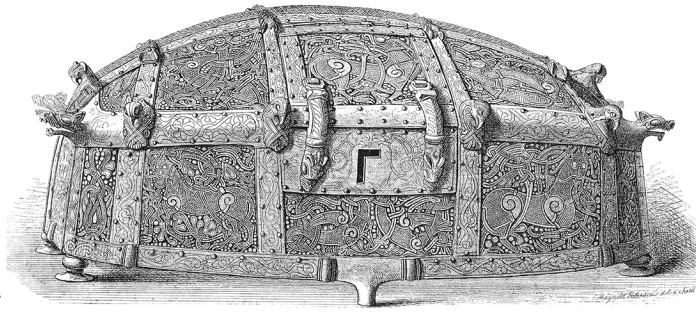
Till de yngre danska skrinen kan även det unika Camminskrinet räknas (fig. 26). Fram till andra världskrigets slut förvarades detta i domkyrkan i Cammin (det tyska namnet på staden Kamien Pomorski i nordvästra Polen), men är sedan dess försvunnet (vidare se Rosborn 2021:231ff.). Djurhuvudena på skrinlåsarna påminner om flera av de yngre danska fynden. Camminskrinet utgör, tillsammans med Bamberg-skrinet (i domkyrkan i Bamberg, nu i Bayerisches Nationalmuseum i München) (Muhl 1990) en slags grande finale för de vikingatida skrinen som statusmarkörer – nu med en förmodad roll som diplomatiska gåvor och sekundärt använda som relik-skrin (Cammin- och Bamberg-skrinen har tidigare diskuterats i flera artiklar i Situne Dei (Tesch 2015b och där anförd litteratur; O'Meadhra & Söderberg 2017)).¹⁸

Figur 24 ovan. Ändbeslag skrinlåsasp,
Uppåkra (efter Hårdh 2003).

Figur 25 t.v. Ändbeslag, Fannerup
(Foto: Søren Greve, Nationalmuseet
Köbenhavn, CC-BY-SA).

Figur 26a. Camminskrinet
(Efter Kornerup 1875 i
Tesch 2015b,
Teckning: Magnus Petersen).

Figur 26b. Detalj av Camminskrinet med låsplåten och de djurhuvudformade ändbeslagen. Djurhuvudernas upprättstående och snett bakåtriktade öron påminner om öronen på Hovgårdenhaspen. Troligtvis är skaftets järntenar(?) dolda av ett hölje av kopparlegering (Efter Goldschmidt 1918),

Skrinlåshaspar – en jämförande sammanfattning

Det ovan redovisade materialet visar att skrin med skrinlåshaspar försedda med överfångsgjutna djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering varit extremt ovanliga. Under en period av omkring två hundra år som dessa skrin tillverkats rör det sig om 27 kända fynd, främst från Skandinavien men även från norra Tyskland och i ett fall från västra Ryssland. Drygt hälften av fynden (15) har gjorts i gravar, så gott som uteslutande i kvinnliga högstatusgravar. Tre av dessa – Birkagraven Bj 854, Gausel och Søllested – tillhör till yttermera visso några av de allra rikaste kvinnogravarna från vikingatiden i Skandinavien.

Skrinen i gravarna har varit försedda med 1–3 låshaspar per skrin. Övriga skrinlåshaspar har påträffats som enstaka fynd i kulturlager på handels- och hantverksplatser av tidigurban karaktär och i anslutning till storgårdar på högsta sociala nivå samt i ett fall som par i ett depåfynd. Trots att trävirket i skrinen varit dåligt bevarat har det med hjälp av skrinbeslagens läge i gravarna i flera fall varit möjligt att beräkna skrinens ungefärliga storlek – på Birka i regel omkring 40–50 cm långa (Thorberg 1973), men det förekommer också skrin som är betydligt mindre. I de flesta fall har skrinlocken varit välvda.¹⁹

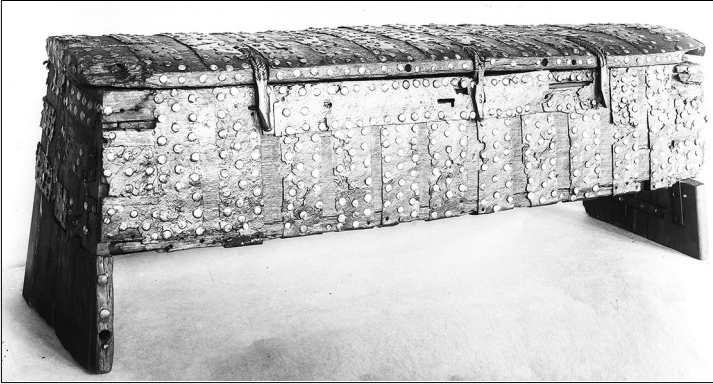
Även om fynden är få och spridda i både tid och rum verkar det ha funnits en grundidé när det gäller ändbeslagens och skaftens utformning. Däremot på detaljnivå finns det stora skillnader. Exempelvis skiljer sig djurhuvudena på skrinlåshasparna i de fem Birkagravarna markant från varandra, samtidigt som ändbeslagens djurhuvuden i kammargrav Bj 845 på Birka och kammargrav 5 i Hedeby är förvillande lika. Över lag är djurhuvudena så individuellt utformade, eller som i gravarna stilsiterade, att det inte varit möjligt att bestämma om det är några specifika djur som

avbildas. Två typer kan dock urskiljas dels platta djurhuvuden med endast antydda anletsdrag dels tredimensionellt utformade djurhuvuden med tydliga anletsdrag och tvärställda och upprättstående rundade öron (Bj 845, Hedeby, Tjele, Søllested, Lejre, Uppåkra, Hovgården och Cammin) och i ett fall spetsiga öron (Hopperstad). Öronen på Hovgårdenhaspen och Camminskrinets haspar är dessutom snett bakåtvridna. När det gäller djurhuvudena med upprättstående rundade öron från 900-talet kanske det kan vara frågan om ”det store dyr” – lejonet som symbol för makt och passande nog ett djur som sägs sova med öppna ögon.²⁰ Beträffande hasparnas konstruktion finns det skillnader som den hur många tenar som använts, om tenarna varit omböjda eller inte och om de torderats eller tauscherats. Tillägg av en mellanliggande obehandlad järnten är ett särdrag för de flesta danska hasparna och troligtvis även för haspen från Hovgården på Adelsö.

I jämförelse med övriga haspar framstår skrinlåshasparna från Munkholmen som speciella. De verkar att vara de äldsta kända i sitt slag. Dessutom har hasparna påträffats i ett sammanhang som skiljer sig från övriga skrin och haspar. Hasparna är också större och kraftigare än alla andra. En jämförelse kan göras med haspen i kammargraven Bj 850 vars skaft också utgörs av fyra tenar – två på mitten omböjda tenar. I jämförelse med den framstår Munkholmenhasparna som betydligt kraftigare. De väger 156 (A) respektive 211 gram (B) medan haspen i Bj 850 bara väger 62 gram inklusive krampan som suttit i skrinlocket (*fig. 3, 4 och 12*). Arbman uppger att det inte varit möjligt att rekonstruera skrinet i Bj 850, men om man ska förlita sig på planritningen har det varit större än de Birkaskrin som gått att rekonstruera (Bj 639 och Bj 845) (Arbman 1940: 324f., Abb. 272). I vilket fall tyder jämförelsen på att Munkholmenhasparnas skrin varit ovanligt stort, kanske större än Camminskrinet (69 x 33 x 26 cm) (*fig. 26*), men mindre än den mer än meterlånga Osebergskistan no 149 (*fig. 27*).

För att tillverka exklusiva skrin av det här slaget har det krävts en miljö med specialiserade hantverkare – det vill säga; en finsnickare för att tillverka lådan och locket av ek, en finsmed till låset, gångjärnen, de torderade skafttenarna, handtagen, kistbeslagen och inte minst låsmekanismen, en smed som behärskade andra metaller än järn för tillverkningen av gjutformar och gjutningen av ändbeslag och överfångsgjutningen för att smida ihop skaft och ändbeslag samt i förekommande fall tauscheringen av skaftets tenar. Samarbeten av det här slaget, så kallade *operativa nätverk*, har utifrån undersökningsresultaten i Ribe (Posthustorvet) antagits vara ett av incitamenten bakom framväxten av permanenta samhällen av urban karaktär (Croix et al. 2019, Sindbæk 2023 *fig. 22.3*) (*fig. 15*). Det är ett rimligt antagande att det även på andra handels- och hantverksplatser som Birka, Hedeby och Gnezdovo funnits liknande kreativa miljöer där flera specialiserade hantverkare samverkat kring produktionen av högstatusobjekt som dessa skrin. Vad beträffar frågan om var Munkholmenkrinet tillverkats ligger Birka närmast till hands, men Gamla Uppsala eller en sydsandinavisk tillverkningsort kan inte uteslutas.

Av genomgången har det tydligt framgått att utformningen av de gravfunna hasparnas djurhuvudformade ändbeslagen (med reservation för Böklund-, Højhave- och Kjølhavenhasparna för vilka beskrivningar saknas) tydligt skiljer sig från

Figur 27. Osebergskistan no 149 (Efter Brøgger 1928).

övriga haspar på så sätt att de är mycket kraftigt stiliserade. De avskalade ”nakna” djurhuvudena framstår som främmande i en tid då djurornamentik och granulering täckte varje möjlig yta. Kan denna enkelhet förklaras med att gravhasparna tillverkats för tillfället, som en del av de omfattande och utdragna förberedelser som ägt rum innan själva begravningsceremonin?²¹ Ett sådant förfarande skulle hypotetiskt kunna förklara varför dessa haspar fått ett enklare utförande än hasparna på de skrin som figurerat i det levande livet. Om detta stämmer skulle även de ”nakna” hasparna från Gnezdovo, Starigard/Oldenburg och Ribe och kanske även detektorfynden från Mysselhøjgaard och Fannerup kunna vara spår av förstörda skringravar. I så fall bör hasparna med de mer utstuderade ändbeslagen från Munkholmen, Svarta Jorden på Birka, Gotland, Tjele och Uppåkra ha tillhört skrin med en annan historia. Uppenbarligen har dessa skrin brukats så länge att hasparna skiljts från skrinet och hamnat i ett nytt sammanhang, vilket innebär att skrinen sedan länge är försvunna. Hypotetiskt har kanske dessa skrin varit så betydelsefulla att de betraktats som arvegods som levt vidare i ett par eller flera generationer fram till dess att skrinen förolyckats eller blivit obsoleta och därmed förlorat sin betydelse. Därefter kan de lösryckta hasparna, i sin egen rätt eller som metallskrot, ha cirkulerat ytterligare en tid.

Munkholmenfyndet – depåfynd eller vrakgods?

För att återvända till frågan när och varför hasparna hamnade på Munkholmen finns det inte något entydigt svar. De har tillverkats i slutet i 700-talet, och det går inte att bortse från att de kan ha hamnat på Munkholmens strand redan i sin nära samtid, det vill säga under 800-talet. Holmen låg mitt i farleden mellan Birka och Gamla Uppsala där många skepp, och under vintern slädtransporter på isarna, passerade (Edberg 2025:145f.). Frågan är om det på Sigtunasidan kan ha förekommit aktiviteter som kan ha spelat in? Spår av enstaka härdar, som är äldre än staden tyder på att det vid enstaka tillfällen förekommit vissa aktiviteter på platsen. Dessutom har det genom åren i samband med arkeologiska undersökningar påträffats en hel del fynd som daterats till vendel- och vikingatid i de senare stadslagren från 970-talet och framåt, vilket onekligen väcker flera källkritiska frågor kring vad dessa fynd står för. I synnerhet gäller det metallföremålen, som i regel tolkats som ”metallskrot”, använt av smederna under stadens äldsta skede som råmaterial för nya produkter.

Detta äldre brus har nyligen behandlats i en magisteruppsats av Rosanna Jönis (2019; se även Zachrisson 2020). Jönis menar att föremålen måste förklaras på annat sätt än som metallskrot, nämligen spår av aktiviteter som föregått staden. Att platsen kan ha varit någon form av landnings- och omlastningsplats där det säsongsmässigt även kan ha förekommit marknadsaktiviteter. Enligt min mening är de aktivitets-spår som påträffats allt för få och vaga för att tolkas som spår av en landningsplats i egentlig mening.²² Inte minst är frånvaron av hantverksavfall bestickande. Det kan tilläggas att det i gravar ibland förekommer ”antikviteter”, speciella föremål/arvegods som varit i omlopp under en längre tid när de lades ner i graven (se t.ex Neiß 2015, Tesch 2015b, Hedenstierna-Jonson 2016:31 [Bj 854 på Birka]). När sådana gravar plundras förlängs föremålens livscykel ytterligare. Mot den bakgrunden finns det anledning att tro att merparten av de ”allt för gamla” fynden gjorda av kopparlegering (främst smycken) i stadslagren ändå ska tolkas som skrotmetall. Särskilt med hänsyn till att vikingatidens senare hälft, i takt med att den kristna tron gjorde sig alltmer gällande, var en period då flera föremålstyper gick ur tiden och blev obsoleta.

Det är alltså ingenting som talar för att det på Sigtunasidan funnits en bosättning eller någon annan verksamhet som kan ha med Munkholmenfyndet att göra. Däremot kan en annan plats i närområdet diskuteras – nämligen kungsgården Fornsigtna, sjövägen en dryg halvmil västnordväst om Munkholmen och nästan inom synhåll (Fig. 1). Senast under 700-talet har här uppförts stora hallbyggnader på upphöjda platåer liknande de i (Gamla) Uppsala. I anslutning till dessa har det funnits en förmodad kultbyggnad eller ett harg knutet till Odenskulten och en tingshög, Signhilds kulle (Edberg & Heimer 2021, Frölund & Zachrisson 2022). I varje fall är det som framgått på den sociala nivån som skrin av det här slaget har figurerat.

Det faktum att hasparna ger ett intryck av att vara rätt så ålderstigna talar dock för att det är långt senare som något inträffat som gjort att hasparna skiljts från skrinet och så småningom landat på Munkholmen. En möjlig tolkning är att det rör sig om ett depåfynd, att hasparna avsiktligt deponerats på den obebyggda ön. I Sydskandinavien har det gjorts flera depåfynd av smidesverktyg och verktygskistor, de flesta i Danmark. Nio av dessa, bland annat det ovan nämnda Tjefefyndet, har tagits upp till ny belysning av arkeologen Julie Lund. I Tjefefyndet ingick, förutom skrinlåshasparna, även ett par städ och en komplett uppsättning smidesredskap, ett set vågskålar med vikter, men även råvaror av järn och kopparlegering och skrotmetall, bland annat ett nässkydd till en hjälm (Müller-Wille 1986; Lund 2006:325). I fyndet fanns även några fragment av en ben/hornplatta dekorerad med orm- och drakslingor. Dessa skulle kunna härröra från ett skrin av Bamberg- eller Cammin-typ (Leth-Larsen 1984). Lunds granskning av verktygsdepåerna visar att de nedlagts under drygt 50 år – från mitten av 900-talet och framåt. Det vill säga i brytningstiden mellan hednisk och kristen tid. Ett utmärkande drag är att de flesta av dessa depåer har påträffats i vattenanknutna miljöer – utmed vattendrag och på sjöstränder. Enligt Lund ska deponeringarna ses som uttryck för rituella handlingar. Det har varit ett sätt att hantera föremål som inte längre kunde eller skulle användas i samhället, med avsikt att binda föremålen till platsen för gott (Lund 2006:323ff.). Å andra sidan har de inte helt glömts bort. Genom deponeringen menar Lund att det har skapats

Figur 28. Kista från Hedeby hamn (Ty) med avtryck efter två skrinlåshasar (efter Kalmring 2010a).

en speciell relation mellan föremålen och landskapet som i sin tur förändrat platsens sociala biografi (Lund 2009).

Med reservation för de oklara fyndomständigheterna finns det emellertid inte mycket som talar för att Munkholmenhasparna ingått i ett verkstadsfynd. Å andra sidan påminner lokaliseringen om verktygskistornas, vilket skulle kunna tolkas så att skrinet eller troligast enbart hasparna medvetet deponerats i strandbrynet. Skrinet kan i så fall brutits upp, och kanske plundrats på sitt innehåll, på en annan plats än Munkholmen. Senare har hasparna deponerats/gömts undan med avsikt att för alltid förstöra den kraft som de kan ha varit förknippade med. Om detta varit avsikten har den ödsliga stranden på en obebodd ö varit ett naturligt val.²³ Uppbrutna och plundrade skrin/kistor med välvda lock är exempelvis kända från Osebergfyndet (Bill & Daly 2012:813) och Hedeby hamn (*fig. 28*) (Kalmring 2010a:28f och b.). I båda fallen är skrinlåshasparna försvunna. På Hedebykistan är dock avtrycken efter båda låshasparna bevarade. Av dessa framgår att hasparna i likhet med de gravfunna Hedebyhasparna varit olika långa (*fig. 14b*). Efter att ha bänt bort låset och plundrat skrinet har man kastat det överbord, och med en sten som barlast har det sjunkit till botten. Kanske även Munkholmenskrinet är ett skrin som plundrats på både innehåll och haspar, som man därefter gjort sig av med.

En annan möjlighet är att det kan röra sig om vrakgods från ett skepp som förlit på Sigtunafjärden. Skrinet har sedan flutit i land på den då obebyggda ön (Munkholmen) och hasparna skiljts från skrinet. Med tanke på att Sigtunafjärden inte är något större öppet vatten verkar tanken på ett skeppsbrott inte som den mest självklara förklaringen. Att det i stället skulle kunna vara frågan om ett skepp som förlit i samband med krigiska förvecklingar verkar mer rimligt. Framför allt är det två händelser som sticker ut; dels det arkeologiskt belagda överfallet på Birka ca 975 dels det i skriftligt källmaterial omnämnda slaget på Fyrisvallarna ca 985. Årtalen faller båda inom såväl Erik Segersälls som Harald Blåtands "regeringstider".

Nyare forskning pekar på att Birkas slut inte berodde på ändrade handelsvägar eller andra naturliga och fredliga orsaker utan att stadens försvinnande förorsakats av ett samordnat och våldsamt överfall under ledning av Erik Segersäll både på Birka och dess garnison och Helgö på 970-talet (Kalmring 2020, 2024). Denna förklaring bygger på den slagfältsarkeologiska tolkning som Peter Lindbom gjort av fyndmaterialet (framför allt pilspetsar) från utgrävningen av Garnisonen på Birka och den stora

hallbyggnaden på Helgö (Lindbom 2009:83ff., se även Holmqvist Olausson 2010). Sven Kalmring menar att den multietniska elit, de hövdingar och köpmän – de handelshus – som under 900-talet kontrollerade Birka sågs som ett hot mot Erik Segersälls planer att stärka kontrollen över Mälardistriktet. Handelshusens intressen låg inte i regionen, och köpmännen var förmodligen inte markägande. Deras styrka låg i stället i det nätverk, utbrett över hela norra Europa, i vilket även platser som de här omnämnda Hedeby, Ribe och Gnezdovo ingick. Kungamakten och hövdingarna hade liten möjlighet att utöva någon verklig makt över detta vidsträckta nätverk. Det var i stället handelshusen som satt på rikedomarna och kontakterna (Kalmring 2024, se även Hedenstierna-Jonson 2016). Det är denna sociala och ekonomiska miljö som såväl Munkholmen- som Birkaskrinen/-hasporna har varit en del av. För det närmast autonoma Birka och de ledande handelsaktörerna betydde överfallet ett abrupt slut. Kalmring antar att Erik Segersäll genom förintandet av Birka haft som plan att ta kontroll över den inkomstbringande handeln och flytta denna till sin nya kristna stad – Sigtuna (Kalmring 2020, 2024). Svallvågorna från överfallet bör också ha nått Sigtunafjärden. Kanske har skrinet med Munkholmenhasporna landat här som en följd av detta dramatiska skeende?

Det mytomspunna slaget på Fyrisvallarna omkring år 985 eller i ”mitten av 900-talets andra hälft” (Thunberg 2012; Axelsson 2013) är ett annat exempel på en krigisk förveckling som Munkholmenfyndet skulle kunna knytas till. Slagets utgångspunkt var att Erik Segersälls ställning som svearnas kung utmanats av brorsonen Styrbjörn Starke, vilken understöddes av nära släktingar till Harald Blåtand. Detta var en strid som sägs ha varit något utöver det vanliga, hård och kompromisslös. Slaget ska ha ägt rum på Föresängarna (vid Fyrisån söder eller norr om Uppsala). Såväl Styrbjörn (gift med Harald Blåtands syster Tyra) som Toke Gormsson (som antas ha varit Harald Blåtands yngre bror) samt andra jylländska, skånska och kanske även östgötska stormän och andra krigare (Jomsvikings) på den attackerande härförarens sida ska ha stupat i slaget, vilket omnämns på flera runstenar (Thunberg 2012; Zachrisson 2020:275ff.). Attackens politiska grund kan ha varit en önskan från Harald Blåtands sida att införa dansk överhöghet i Mälardistriktet med Styrbjörn som dansk marionett (Edberg 2011a:107).

Ett vittnesbörd om de stora skepp som kan ha rört sig på Sigtunafjärden vid den här tiden är ett ankare som påträffats i Hamngatan i Sigtuna.²⁴ Ankaret som är 169 cm långt och väger cirka 25 kilo har daterats till vikingatidens slutskede och har troligtvis tillhört något av sin tids största skepp. Ett järnankare i den storleksordningen måste ha varit en stor dyrbarhet förbehållen kungars och stormäns skepp (Edberg 2011b:66ff., 2025:145f.). Av intresse i det här sammanhanget är Flottviken söder om Munkholmsviken (1387 i *flaternawiik*, 1612 omnämnd som *Kongz eller flote Hampnen* i Aschaneus beskrivning om Sigtuna) (*fig. 1*).²⁵ Det har diskuterats om namnet på att den djupa viken antyder ”en hamn för en äldre tids flotta” (Calissendorff 1986:130), det vill säga en ledungshamn. I vilket fall är läget strategiskt – en plats där flera vikingatida farleder korsade varandra.

Det danska inflytandet i samband med staden Sigtunas grundläggning och äldsta historia har diskuterats sedan länge (Tesch 2015a och b, 2016 och där anförd litt.; Zachrisson 2020). Det har även förslagits att inte bara hantverkare med anknytning till den danska kungamakten utan även kvinnor tillhörande Harald Blåtands familj, befunnit sig i staden (Tesch 2007 a och b, 2015; Ambruster & Eilbracht 2010:192ff.). Torun Zachrisson (2020:277f.) har i det sammanhanget lekt med tanken att Styrbjörns fru Tyra följt med maken under hans kampanj för att som legitim kandidat erövra den kungakrona som han blivit snuvad på, och i så fall att Tyra med entourage kan ha befunnit sig i ett basläger nedströms i eller i närheten av Sigtuna och där inväntat slagets utgång. Kan det vara så att det då ålderstigna skrinet med Munkholmenhasporna varit Tyras? Kanske har skrinet som någon form av vrakgods hamnat i vattnet i samband med den okontrollerbara flykt som måste ha följt på det katastrofala nederlaget för Styrbjörns ambitioner? Slaget kan också ha drabbat Sigtuna på så sätt att staden härjats och bränts ner, och när den byggdes upp igen var det efter en helt ny och modernare plan – den som fortfarande är synlig i dagens stadsplan (Tesch 2016). I centrala Sigtuna, i anslutning till S:t Lars kyrkogård, har en massgrav med minst 20 individer påträffats. Ett flertal av dessa hade utsatts för grovt våld bakifrån (hugg- och skärskador). Individerna, troligtvis en stadsbefolkning, var i alla åldrar och bestod av både män och kvinnor. Massgraven har C14-daterats till intervallet 800–1000 (Kjellström 2002). Möjligtvis kan massgraven vara ett resultat av dessa krigiska förvecklingar.

När det gäller frågan om när och varför skrinlåshasparna hamnat på Munkholmen har det som framgått varit svårt att finna några självklara svar. Det kan å ena sidan inte uteslutas att de hamnat på Munkholmen i sin nära ”samtid”. Å andra sidan kan det vara frågan om speciella och ålderstigna föremål med en egen biografi, som långt senare gömts undan i strandbrynet. Eller ska fyndet tolkas som en följd av de krigiska förvecklingar som präglade Mälardalen under slutet av 900-talet. Det senare skulle i så fall tyda på att det fanns en viss sanningshalt i den utsaga som artikelförfattaren hörde i samband med en middag på Munkholmen – att fyndet skulle vara ”från Harald Blåtands tid”.²⁷

Stort tack till Ingmar Jansson och Michael Neiß för goda råd och synpunkter fram till färdig artikel. Dessutom tack till Sven Seeman för uppgifter om fyndomständigheterna och Anders Söderberg för synpunkter på gjutningsförfarandet. Slutligen ett stort tack till Marie Hillström på Munkholmen som satte mig på spåret.

Noter

- 1 Riksarkivet; Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (<https://sok.riksarkivet.se/SDHK>).
- 2 Rapport 17 november 1981 ATA Dnr 6309. Blidmo avled år 2007.
- 3 Alla uppgifter om fyndet finns tillgängliga i SHM:s digitala föremålsregister (<https://samlingar.shm.se>) under inventarienummer 31385 och i ATA under dnr 6309/81.
- 4 Materialredovisningen har föregåtts av ett omfattande sökande efter haspar av samma slag som Munkholmenfyndet; i arkeologisk litteratur, i museidatabaser och genom förfrågningar till andra forskare. Tabell I redovisar därför troligtvis de flesta av de fynd som gjorts.
- 5 Undantaget är kammargraven Bj 850, som utan spår av skelett, men på grund av en närmast komplett vapenutrustning av Arbman definierats som en mansgrav (1940:323ff.). Kammaren är dock tillräckligt stor (3,3x2,0 m) för att kunna vara en dubbelgrav. En trattbägare av glas (Arwidsson 1984:206) och skrinet i sig talar för att en kvinna, ensam eller tillsammans med en man, gravlagts i Bj 850. Jämför med den omdiskuterade kammargraven Bj 581, i vilken en osteologiskt definierad kvinna gravlagts utan smycken, men med full vapenutrustning (Hedenstierna-Jonson, et al. 2017, Price et al. 2019).
- 6 I Jan Petersens "Vikingetidens redskaper" (1951) omnämns 56 norska fynd av skrinlåshaspar. I endast fyra fall är dessa försedda med ändbeslag av kopparlegering, vilket kanske säger något om deras exklusivitet. Det förhållandet, att mindre än tio procent av hasparna har djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering eller annat material, gäller nog även för övriga Skandinavien.
- 7 Det framgår exempelvis av Osebergskistan No 149 med dess elegant torderade skrinlåshaspar med en djurhuvudliknande avslutning (fig. 27) (Brögger 1923:325).
- 8 Ingår i en testamentsgåva (1920) med allehanda föremål. SHM inventarienummer 16390.
- 9 SHM inventarienummer 5208 (1974).
- 10 SHM inventarienummer 34000 (Gravarna Bj 639, Bj 791, Bj 845, Bj 850 och Bj 854).
- 11 SHM inventarienummer 35240, fynd 6492
- 12 I Kammergrab 2 finns ett runt skrin, ca 0,3 m i diameter, med ett rakt tjockt järnband/skaft avslutat med ett expressivt och naturalistiskt utformat djurhuvud av kopparlegering (Arents & Eisenschmidt 2010:254f., Taf. 118–120).
- 13 UNIMUS-portalen/Unimus.no = UP: Hopperstad B 4511/q, Hilde UP B 5717/k och Gausel B 4233/x.
- 14 UP: C 22825/d
- 15 Silke Eisenschmidt i mail 2024-10-29.
- 16 Katalognummer 244 påminnande om Bj 639 men läsögla saknas. Katalognummer 245 är av liknande slag men med läsögla.
- 17 Nationalmuseet NM objekt-id: 432649, föremålsnummer: D67/2027. Det finns dock ytterligare detektorfynd som skulle kunna vara djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering, men Fannerup-fyndet är det mest uppenbara.
- 18 Kvadratiska skrin eller delar av skrin av Bamberg-typ har i Danmark dessutom påträffats i ett par rika kvinnogravar och även som del av ett verkstadsfynd.
- 19 Grupp C enligt Arwidsson & Thorbergs typindelning (1989:114).
- 20 I Sølstedegraven fanns förutom vagnskorgen flera fynd förknippade med en hästdragen vagn, bland annat ett par praktfulla selbågar (da. mankestole) av trä försedda med exklusiva föryllda beslag och djurhuvudformade ändbeslag av kopparlegering. Dessa räknas till de mest högkvalitativa fynden från Danmarks vikingatid. Även på dessa beslag var djurhuvuden försedda med upprättstående rundade öronen (Pedersen 1987:38 fig. 2, 65).
- 21 Ytterligare ett exempel på att de gravfunna skrinen kan vara gjorda för tillfället är drottning Thyras kammargrav i Nordhögen i Jelling, vilken även visat sig vara en vagnskorgsgrav (Müller-Wille 1976:21; Eisenschmidt 1994:49 f.). Av skrinet återstår endast tre sköra gångjärn av guldbelagd koppar med en kärna av harts prydda med djur och växtornamentik och två fragment av skrinet, varav det ena med rester av ett hörnbeslag

- av förtennat järn (Roesdahl 1976, Krogh & Leth-Larsen 2007:129ff., 224ff.). Det är framför allt de sköra gångjärnen som tyder på att skrinet kan ha tillverkats för graven och livet hinsides och inte för det verkliga livet.
- 22 Definitioner av landningsplatser se Ulriksen 2020, Linaa 2024.
- 23 I det här sammanhanget kan det även vara värt att uppmärksamma de fynd som gjorts i strandbrynet på Sigtunasidan, i kv. Professorn 2 och 4. Det rör sig om en rad speciella föremål som vid upprepade tillfällen, under stadens äldsta tid och kanske även något tidigare, tappats eller medvetet kastats eller offrats några meter ut från den dåtida strandkanten. Det rör sig bland annat om fingerringar av guld och hundratals pärlor av guldfolie och guldfiligran – troligtvis halsband som varit intakta när de hamnade i vattnet (Tesch 1996, 2007a, b).
- 24 Sigtuna Museum inventarienummer Sf 2666. Rester av ett något mindre ankare, 110 cm långt och 75 cm brett, påträffades i samband med en arkeologisk undersökning i kv. Professorn 4 1996 (Edberg 2025:145f.).
- 25 Aschaneus (1612) omnämner även att Munkholmen tidigare kallats Skeppsholmen och att det funnits hamnar på holmens båda sidor.
- 27 Efter att artikeln avslutats har ytterligare ett par haspar upptäckts, båda från utgrävningen i Coppergate 16–22 i York, England. Båda är trubbigt vinkelböjda och har påträffats som lösfynd i kulturlager. Den ena är en enkel hasp helt av järn där man sökt efterlikna de här aktuella hasparna men resultatet är ganska utslätat (Ottaway 1992:645 f. Fig. 271). Den andra haspen är däremot av samma slag som en del av de danska skrinlåshasparna från 900-talet (Ottaway & Rogers 2002:2842 ff., Figs. 1421–22). Liksom dessa är djurhuvudena av kopparlegering försedda med rundade tvärställda och upprättstående öron. (jfr. exempelvis med Hedeby kammargrav 5 och Birka Bj 845). Dessutom utgörs skaftet av tre tenar, varav de yttersta är spiralvridna. Det unika med denna hasp är att även haspfästet mot skrinlocket utgörs av ett djurhuvud. Dessutom har djurhuvudena en dekor av punktcirklar vilket inte finns på någon annan hasp. Haspen påträffades i en sen 1000-talskontext. Den bör då ha varit mer än hundra år gammal. I publikationen framhålls att hasparna saknar engelska paralleller (a.a. 2002:2842).

Referenser:

- Almgren, B. 1955. *Bronsnycklar och djurornamentik vid övergången från vendeltid till vikingatid*. Uppsala.
- Andersen, H. 1961. Hovedstaden i riget. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1960. København. s. 13–35.
- Andersen, H. & Andersen, S. W. 1976. Genskabt skrin. *Skalk* 1976:6. s. 16–17.
- Andersen, S. W. 1995. Lejre – skibssætninger, vikingegrave, Grydehøj. *Aarbøger for Nordisk og Historie* 1993. København. s. 7–137.
- Aner, E. 1952. *Offa* 10; Berichte und Mitteilungen zur Urgeschichte, Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie, 111 Anm. 252.
- Aannestad, H. L. & Glørstad, Z. T. 2017. Kvinner og båtbegravelser i vikingtiden. Kjesrud, K & Løkka, N (red.) *Dronningen i vikingtid og middelalder*. Oslo. s. 155–184.
- Arbman, H. 1937. *Schweden und das Karolingische Reich. Studien aus den Handelsverbindungen des 9. Jahrhunderts*. KVHAA Handlingar 43. Stockholm.

- 1940. *BIRKA I. Die Gräber*. Tafeln. Birka, Untersuchungen und Studien. Stockholm.
- 1943 *BIRKA I Die Gräber*. Text. Birka, Untersuchungen und Studien. Stockholm.
- Arents, U & Eischmidt, S. 2010. *Die Gräber von Haithabu. Band. 1: Text. Literatur*. Die Ausgrabungen in Haithabu, Fünftehnter Band 1. Neumünster.
- 2010. *Die Gräber von Haithabu. Band. 2: Katalog, Listen, Tafeln, Beilagen*. (Die Ausgrabungen in Haithabu, Fünftehnter Band 2. Neumünster.
- Armbruster B. R. & Eilbracht, H. 2010. *Wikingergold auf Hiddensee*. Rostock.
- Arwidsson, G. 1984. Zwei vergoldete Bronzespannen mit Zellenemail aus Bj 854.
- Arwidsson, G. (red.), *Birka II:3, Systematische Analysen der Gräberfunde*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm. s. 62–64.
- Arwidsson, G. & Thorberg, H. 1989. Kästen und Schachteln. Arwidsson, G (red.), *Birka II:3, Systematische Analysen der Gräberfunde*. Stockholm. s. 113–121.
- Aschaneus, M. (1612). *Beskrivning om Sigtuna*. Bearbetad och återutgiven av Sigtuna hembygdsförening 1995. Sigtuna.
- Axelsson, R. 2013. Styrbjörn Starke. *Svenskt Biografiskt Lexikon* 34, s. 130.
- Bakka, E. 1993: Gauselfunnet og bakgrunnen for det. Minneskrift Egil Bakka. Arkeologiske skrifter fra Historisk museum. No.7 - 1993. Universitetet i Bergen. Bergen. s. 248–304.
- Bill, J. & Daly, A. 2012. The plundering of the ship graves from Oseberg and Gokstad: an example of power politics? *Antiquity*, Volume 86, s. 808–824.
- Björklund, A. 2014. Tiundaland. *Det medeltida Sverige, Band I Uppland: 10 Häbo härad och Sigtuna stad*. Stockholm.
- Boye, V. 1858. To fund af smedverktöi fran den siste hedenske tid i Danmark. *Annaler for nordisk oldkyndighed og historie* 1858. Kjöbenhavn. s. 191–200.
- Brunstedt, S. 1996. *Alsnu kungsgård. Forskningsprojektet Hovgården. Uppland, Adelsö socken*, RAÄ 46 m.fl., Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Stockholm
- Baastrop, M P. 2015. Metalfund, tekst og katalog. Christensen, T. Lejre bag myten. *Jysk Arkeologisk Selskabs Skrifter* 87, s. 477–554.
- Børshem, R. L. 2001. Gausel. Utgravningene 1997 – 2000. *AmS-Varia* 39, Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.
- Calissendorff, K. 1986. Ortnamn. *Järfälla-boken* Bd. 1. Stockholm.
- Christensen, T. 2015. Lejre bag myten. *Jysk Arkeologisk Selskabs Skrifter* 87.
- Croix S., Neiß, M. & Sindbæk, S. M. 2019. The *réseau opératoire* of Urbanization: craft Collaborations and Organization in an Early Medieval Workshop in Ribe, Denmark. *Cambridge Archaeological Journal* 29:2, s. 345–364.
- Deckers, P. & Sindbæk, S. M. 2023. Non-ferrous metals: Ornaments, fittings, and vessels. Sindbæk, S. M. (red.) *Northern Emporium vol. 2, The networks of Viking-age Ribe*. Aarhus. s. 147–169.
- Dommasnes, L.H. 1982: Late Iron Age in Western Norway. Female roles and ranks as deduced from an analysis of burial customs“. *Norwegian Archaeological Review* 15 (1-2), s. 70–84.
- 2018. Aristokrater, kvinner, kunnskap og makt – Vik fra romertid till vikingtid. *VIKING, Norsk Arkeologisk Årbok*, Vol: LXXXI (2018). Oslo. s. 35–62.
- Edberg, R. 2011a. Exit Knut. Ett apropå till de nya rönen om Sigtunamynntningen. *Situne Dei*. s. 107–111.
- 2011b. Ett vikingatida(?) ankare från Hamngatan i Sigtuna. *Situne Dei* 2011, s. 66–73.
- 2025. Några frågor till ett massmaterial och upptäckten av en varvsplats. En glimt av Sigtunas maritima medeltid. Haase, K; Dahlström, H; Haggren, G; Kjellberg, J. & McLees, C. (red.), *Nordic Urban Archaeology – Experiences and New Directions*. Odense. s. 140–148.

- Edberg, R. & Heimer, O. 2021. Fornsigstuna – aktuella forskningsresultat. *Fornvännen* 116. s. 151–153.
- Eisenschmidt, S. 1994. *Kammergräber der Wikingerzeit in Altdänemark*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Aus dem Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Kiel, Band 25. Kiel.
- 2011. The Viking Age Graves from Hedeby. Sigmundsson, S. (red.), *Viking Settlements and Viking Society. Papers from the Proceedings of the Sixteenth Viking Congress, Reykjavik and Reykholt*, 16–23 August 2009. Reykjavik. s. 83–102.
- 2023. Højhave – ein reich ausgestattetes Frauengrab der jüngeren Wikingerzeit bei Hadersleben. *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig (AiS)* Årg. 2022 Nr. 19 (2022), s. 273–294.
- Falk, H., Brøgger, A. W. & Shetelig, H. 1928. *Osebergfundet* Bd. II. Oslo.
- Frölund, P. & Zachrisson, T. 2022. Fornsigstuna: kartering av gravfält, husplatå och husgrundsterrass. *Situne Dei*. s. 54–59.
- Gabriel, I. 1988. Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard/Oldenburg. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, Band 69 (1988), s. 103–306.
- Goldschmidt, A. 1918. *Die Elfenbeinskulpturen aus der Zeit der karolingischen und sächsischen Kaiser VIII. – XI. Jahrhundert*. Berlin.
- Hedenstierna-Jonson, C. 2016. Med utgångspunkt från människorna: Social roller och samhälleliga funktioner i Birka med utblick mot Gamla Uppsala. Kerstin Cassel (red.), *Socioekonomisk mångfald. Ritualer och urbanitet: Rapport från projektseminarium för Ostkustbanan (OKB) genom Gamla Uppsala*. Statens Historiska Museer, Arkeologerna. Stockholm. s. 27–38.
- Hedenstierna-Jonson, C. et al. 2017. A female Viking warrior confirmed by genomics. *American Journal of Physical Anthropology* 2017;164, s. 853–860.
- Holmquist Olausson, L. 2010. Pilen som satte Birkas Garnison i brand. *Situne Dei*. s. 197–204.
- Hårdh, B. 2003. Kungligt beslag? - ett huvud i Mammenstil - och ett huvud till. Hårdh, B (red.), *Fler fynd i centrum Materialstudier i och kring Uppåkra*. Uppåkrastudier 9, Acta Archaeologica, Lundensia Series 8°, No. 45. Lund, s. 189–201.
- 2012. Uppåkra en exceptionell centralplats. Carelli, Peter (red.), *Lunds historia – staden och omlandet 1. Medeltiden*. Lund. s. 33–40.
- Jansson, I. 1985. *Ovala spännbucklor. En studie av vikingatida standardsmycken med utgångspunkt från Björkö-fynden*. Archaeological Studies Uppsala Institute of North European Archaeology, Aun 7. Uppsala.
- Jönis, R. 2019. *Sigtuna före staden. En undersökning av äldre föremål från Sigtunas kulturlager*. Masteruppsats i arkeologi, Stockholms universitet VT 2019.
- Kalmar, S. 2010a. *Der Hafen von Haithabu*. Ausgrabungen in Haithabu 14. Neumünster: Wachholtz.
- Kalmar, S. 2010b. Of Thieves, Counterfeiters and Homicides. Crime in Hedeby and Birka. *Fornvännen* 105. s. 281–290.
- 2020. Birka's Fall and Hedeby's Transformation. Rewriting the Final Chapters of Viking Town Bibliographies. *Journal of Urban Archaeology*, 2 (2020), s. 31–50.
- 2024. *Towns & Commerce in Viking-Age Scandinavia*. Cambridge.
- Kjellström A. 2002. En medeltida massgrav från Sigtuna, Sverige- en tolkning och diskussion kring ett flertal skelett med spår efter trauma. *Hikuin* 27, s. 265–276.
- Krogh, K. J. & Leth-Larsen, B. 2007. Hedensk og Kristent. Fundene fra den kongelige gravhøj i Jelling, *Vikingekongernes monumenter i Jelling* Bind II. København.

- Leth-Larsen, B. 1984. Selected Objects from the Stock of the Tjele Smith. *Offa-Bücher* 41. s. 91–96.
- Linaa, J. 2024. From Landing site to Local Centre. New Insights into the Developments, Activities and Maritime Networks of Aarhus, Denmark, in the Viking Age c.750-1050. *Danish Journal of Archaeology* VOL. 13, s. 1–30.
- Lindbom, P. 2009. The Assault on Helgö and Birka and the end of the Iron Age. *Situne Dei*. s. 83–101.
- Lund, J. 2006. Vikingetidens værktøjskister i landskab og mytologi. *Fornvännen* 101 2006/5, s. 323–341.
- 2009. *Åsted og vadeded. Deponeringer, genstandsbiografier och rumlig strukturering som kilde till vikingetiden kognitive landskaber*. Institutt for arkeologi, konservering och historie. Universitetet i Oslo. Oslo.
- Muhl, A. 1990. Der Bamberger und der Camminer Schrein. Zwei in Mammenstil verzierte Prunkkätschen der Wikingerzeit. *Offa* 47.
- Müller-Wille, M. 1976. Das wikingergezeitliche Gräberfeld von Thunby-Bienebek. *Offa-Bücher*, Band 36.
- 1986. Bild und Bildträger. Beispiele im borre- und Jellingestil. Roth, H. (red.), *Zum Problem der Deutung frühmittelalterlicher Bildinhalte*. Ostfildern. s. 153–174.
- Neiß, M. 2015. A Lost World? A re-evaluation of the boat grave at Årby in Turinge parish, Södermanland, Sweden. Ruhmann, C. & Brieske, V. (red.), *Dying Gods – Religious beliefs in northern and Eastern Europe in the time Christianisation, Proceedings of the 64th Sachsensymposium, Paderborn, Germany 7.-11. sept 2013*. *Neue Studien zur Sachsenforschung* Band 5, s. 223–232.
- Nielsen, B. H.; Kristensen, I. K. & Stidsing, E. 1985. Kjøelvejen – en vikingetidsgravplads ved Over Hornbæk. *Historisk Aarbog fra Randers amt* 1985, s. 5–14.
- O’Meadhra, U. & Söderberg, A. 2017. En säregen knivtyp i gränslandet mellan Jelling-, Mammen- och Ringerikestil. *Situne Dei*. s. 14–37.
- Ottaway, P. 1992. *Anglo-Scandinavian Ironwork from 16-22 Coppergate*. The Archaeology of York, Volume 17/6: The Small Finds. York. s. 645–646.
- Ottaway, P. & Rogers, N. 2002. *Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York*. The Archaeology of York, Volume 17/15: The Small Finds. York. s. 2842–2844.
- Pedersen, A. 1997. Søllested – nye oplysninger om ett velkendt fund. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1996, s. 37–111.
- Petersen, J. 1951. *Vikingetidens redskaper*. Oslo.
- Price, N. 2019. *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia*. Oxford.
- Price et al., 2019. Viking warrior women? Reassessing Birka chamber grave Bj.581. *Antiquity* 93 367: s. 181–198.
- Roesdahl, E. 1976. Drottning Thyres skrin. *Skalk* 1976:2.
- Rosborn, S. 2021. *Vikingakungens gulds katt. Om upptäckten av ett unikt manuskript, kung Harald Blåtands grav och placeringen av fästet Jomsborg*. Oxie.
- Sindbæk, S. M. 2023. An urban network of the Viking Age. Sindbæk, S. M. (red.), *Northern Emporium vol. 2, The networks of Viking-age Ribe*, s. 411–429.
- Stylegar, F.-A. 2021. Røvet av vikinger. <http://arkeologi.blogspot.com/2021/04/rvet-av-vikinger.html> (2025 09 16)
- Sørheim, H. 2011. Three Prominent Norwegian Ladies with British Connections. *Acta Archaeologica* vol. 82, s. 17–54.
- 2014. Female traders and Sorceresses. Coleman, N. & Løkka, N. (red.) *Kvinner i vikingtid / Vikingatidens kvinnor*. Oslo. s. 107–120.

- Sörling, E. (2018). Fynden från "Svarta jorden" på Björkö från Hjalmar Stolpes undersökningar. Text och Katalog. Gräslund, A-S et al. (red.), *Aun* 48 och 49. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet. Uppsala.
- Tesch, S. 1996. Äntligen hemma! Offergåvor och husplattformar vid Mälarens strand. Tesch, S & Edberg, R. Vikingars guld ur Mälarens djup. Tio artiklar med anledning av en utställning. *Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museer* nr 3, s. 13–20.
- 2007a. Cum grano salis – Salt and prestige. Late Viking Age and Early Medieval T-shaped and Cylindrical Salt Containers. Fransson, U., Svedin, M., Bergerbrant, S. & Androschchuk, F. (eds.), *Cultural interaction between east and west. Archaeology, artefacts and Human contacts in northern Europe*. Stockholm Studies in Archaeology 44, s. 263–271.
- 2007b. Kungen, Kristus och Sigtuna - platsen där människor och guld möttes. Lindgren, I. (red.) *Kult, guld och makt, ett tvärvetenskapligt symposium i Götene*. Skara. s. 233–258.
- 2015a. A lost world? – Religious identity and practice during the introduction of Christianity in the Lake Mälaren region, Sweden. Ruhmann, C. & Brieske, V. (red.), *Dying Gods – Religious beliefs in northern and Eastern Europe in the time Christianisation, Proceedings of the 64th Sachsensymposium, Paderborn, Germany 7.-11. sept 2013*. Neue Studien zur Sachsenforschung Band 5, s. 115–138.
- 2015b. Att parera eller paradera – Ett tusenårigt svärdshjalt i Sigtuna och dess europeiska sammanhang. *Situne Dei*, s. 14–27.
- 2016. Sigtuna - Royal site and Christian town and the regional perspective c. 980-1100. Hedenstierna-Jonson, C., Holmquist, L., Kalmring, S. (red.) *Aspects of Viking Age Urbanism, c. AD 750-1100. Ancient Centres, Special Economic Zones and – Restart*. Proceedings of the International Symposium at the Swedish History Museum, April 17-20th 2013. Theses and Papers in Archaeology B:12. Stockholm university, s. 115–138.
- The road from the Varangians to the Greeks and from the Greeks... 1996. Utställningskatalog, State historical museum, Moscow.
- Thorberg, H. 1973. *Skrinbeslagen från Birka*. Stensilerad C-uppsats, Stockholm
- Thunberg, C L. 2012. *Slaget på Fyrisvallarna i ny tolkning. En kritisk undersökning av forskningsläge och källsituation. Med introduktion av en fjärde tolkningslinje*. Masteruppsats Historia HT 2012. Göteborgs universitet.
- Thunmark-Nylén, L. 2006. *Die Wikingerzeit Gotlands III:1–2*, Text. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien. Stockholm.
- Ulriksen, J. 2020. Viking-Age landing-places. A time for reconsideration? Aannestad, H. L.; Pedersen, Moen, M. Naumann, E. & Lund Berg, H. (red.), *Vikings across boundaries: Viking-Age Transformations – Volume II*. London. s. 25–41.
- Zachrisson, T. 2020. Sigtuna: An Urban Hub in the Viking World, and its Roots. Pedersen, A. & Sindbæk, S. M. (red.), *Viking Encounters. Proceedings of the Eighteenth Viking Congress. Aarhus*. Aarhus. s. 268–285.
- Åberg, E., Söderberg, A. & Gustafsson Ny, B. 2007. Överfångsgjutning på silver och järn – en experimentell metodstudie. *Teknisk rapport Historisk Arkeologisk Forsøgscenter i Lejre, HAF 13/06*.
- Østigård, T. 2023. Magic, metallurgy and embodied powers: Nordic folklore, empowerment and deification in material culture. Primitive tider, (Spesialutgåve). s. 35–43.

Arkivmaterial: SHM, Raä ATA, Raä FMIS, Riksarkivet SDHK, SOFI och UNIMUS-portalen.

Summary

A pair of Viking-Age casket hasps with animal-head terminals from Munkholmen, Sigtuna – ritual deposit or salvage?

In 1981, an unexpected find was made on Munkholmen, a peninsula located opposite Sigtuna, comprising a pair of casket/chest hasps made of iron with animal-headed copper alloy terminal fittings. The find was made while digging up a large tree stump. No traces of the casket or chest itself or other finds were discovered, suggesting that the hasps had been separated from the casket before ending up on the islet. Based on the ornamentation of the terminals, the hasps can be dated to the transition between the Vendel and Viking periods. At that time, the islet was separated from the mainland by a strait and the location where the hasps were found lay at the shoreline.

Caskets or chests with hasps of this particular kind seem to have been extremely rare. There are 27 known finds, mainly from Scandinavia but also from northern Germany and, in one case, from the western part of Russia (Table I). Just over half of the finds (15) have been made in graves, almost exclusively in high-status female graves. The casket/chests in these graves were fitted with 1–3 hasps per item. The remaining hasps have been found in cultural layers at trading and craft-working sites of an early urban character, and in connection with estates at the highest social level, as well as in one case as a pair in a tool-chest deposit. With the help of the position of the casket/chest fittings in graves, the sizes of caskets/chests can be estimated – at Birka usually about 40–50 cm long, but both larger and considerably smaller examples occur. Most casket/chest lids were slightly domed.

The design of the terminal fittings on the hasps found in graves differs from that on other hasps in being highly stylized. This article discusses whether such hasps were manufactured for the occasion, as part of the extensive and prolonged preparations that took place before the actual burial ceremony. Such a procedure could hypothetically explain why these hasps were of a simpler design than those on caskets considered valuable personal belongings in the living world.

The Munkholmen hasps are the oldest known of their kind in the Viking-Age world. They are also larger and more robust than all the others, which indicates that they belonged to a relatively large casket or chest – perhaps larger than the Cammin casket (69 x 33 x 26 cm) but smaller than the over one-meter-long chest no. 149 from the Oseberg ship. Broken up and looted caskets/chests where the hasps have disappeared, are known from Hedeby harbour and the Oseberg find.

It has been difficult to find any clear answers to the questions of when and why these casket/chest hasps ended up at Munkholmen. On the one hand, it cannot be ruled out that they ended up at Munkholmen in their own near “contemporary” time. On the other hand, it may be a question of a deposit of special and aged objects with a biography of their own, which much later were hidden away at the water’s edge. Or – should the find be interpreted as salvage from a shipwreck as a result of the warlike intrigues that characterized the Mälär region during the late 10th century, a time when the newly founded town of Sigtuna had become a player and may have influenced the course of events?